

dinosti značajnih za dublje poznavanje njegove ličnosti, njegova odnosa spram komunizma (Hitler kao spas od boljševizma!), o mogućnosti sporazumijevanja s hrvatskim partizanima. Kvaternik u svojim sjećanjima daje svojevrсни psihoprofil Pavelića s kojim se brzo razišao (strah od snažnijih umova, patološki strah od zavjere i sabotaze), a isto tako i nekih umjerenijih hrvatskih nacionalista, posebno M. Lorkovića. Za ponašanje Vladka Mačeka se potvrđuje kako je, ne vjerujući u konačnu pobjedu Nijemaca, zapravo ostao vjeran konfederalnoj jugoslavenskoj koncepciji države, odan zapadnim demokracijama. Kvaternik je, međutim, u tu pobjedu vjerovao još u jesen 1943. odnosno mislio je da će doći barem do kompromisnog rješenja između saveznika i Nijemaca. Iskrcavanje saveznika u Normandiji shvatio je kao znak za uzbunu da Hrvati mogu izgubiti državu i postati boljševičko-balkansko roblje. Zato je u svjetlu činjenice da su i partizani bili protiv kralja i protiv centralizacije, htio sporazum s njima. To je podrazumijevalo rušenje Pavelića i ustaša uz pomoć Nijemaca, davanje vodeće uloge HSS-u, a spašavanje Hrvatske makar kao dijela jugoslavenske konfederacije. HSS je dobivao drukčije upute iz Londona, njemački antinacisti Kvaternika nisu držali dovoljno konspirativnim i vještim za političke smicalice, Stepinac je bio oprezan i izrazio se posve općenito.

Tako iz Kvaternikovih sjećanja i iz zaključaka ove studije proizlazi da je NDH imala klicu svoje propasti u bezakonju i zločinu najradikalnije struje u ustaštvu te u autoritarnosti Pavelićeve ličnosti. Sam S. Kvaternik nije nipošto bio tako nepogrešiv kakvim se u sjećanjima pokazuje, ali nije bio ni čovjek bez muževnosti i načela. Njegovo domoljublje bilo je iskreno, nije vjerovao u terorizam, pa se razišao i sa svojim sinom Eugenom (Didom), šefom ustaške policije, proglašivši ga duhovnim sinom Pavelićevim.

Autorica na kraju te svojevršne političke biografije Slavka Kvaternika zaključuje, da je njegovo ubojstvo bilo čisto političko, a on sam utjelovljenje je hrvatskih pobjeda, odgovornosti i poraza kroz koje je hrvatski narod prošao s NDH.

Josip Balabanić

Nada Kisić Kolanović, MLADEN LORKOVIĆ – MINISTAR UROTNIK, Zagreb 1998, 407 str.

Nakon knjiga o Andriji Hebrangu i Slavku Kvaterniku, N. Kisić Kolanović u svojoj najnovijoj knjizi obrađuje život i političko djelovanje Mladena Lorkovića (1909-1945), s posebnim naglaskom na njegov neuspjeli pokušaj da krajem Drugog svjetskog rata izvrši prevrat koji je trebao osigurati opstanak Nezavisne Države Hrvat-

ske i nakon završetka rata. U historiografiji je taj pokušaj ostao zabilježen kao "puč Lorković-Vokić".

Knjiga je kompozicijski podijeljena na Riječ unaprijed (7-8), prvi dio pod nazivom "Mladen Lorković - Ministar urotnik" (9-106), drugi dio "Zapisi Mladena Lorkovića" (107-316), treći dio "Puč Vokić-Lorković u svjedočanstvima suvremenika" (317-388) i četvrti dio "Dodatak" (389-397). Knjiga sadrži i kazalo osobnih imena (399-406) te bilješku o autorici (407). Prvi dio knjige (podijeljen na 17 manjih poglavlja) sadrži političku biografiju Mladena Lorkovića. Već kao srednjoškolar on se uključio u hrvatski omladinski pokret koji se opirao pritiscima beogradskog režima. Pod pritiskom šestojanuarske diktature 1929. odlazi u Austriju, a zatim u Njemačku. Tu nastavlja svoje školovanje i bavi se znanstvenim i političkim radom, s ciljem rušenja Jugoslavije i stvaranja nezavisne hrvatske države. Držim da su u ovom dijelu knjige posebno zanimljivi odlomci pisama što ih je Lorković iz emigracije slao svojoj majci, a koji nam govore o njegovim političkim stajalištima iz toga razdoblja. Iako pod utjecajem netrpeljivih nacističkih svjetonazora, Lorković se - u usporedbi s izoliranom i primitivnom ustaškom skupinom Ante Pavelića, koja se tada nalazila u Italiji - u određenoj mjeri razvio u politički razumniju osobu ("salonskog ustašu"). Osim toga, sve do potpisivanja sporazuma Cvetković-Maček, Lorko-

vić se zalagao za jedinstvo svih hrvatskih političkih snaga u borbi protiv beogradskog režima.

Nakon sloma Jugoslavije i uspostave NDH Lorković zauzima ključne položaje, kao ministar vanjskih poslova, ministar bez lisnice i konačno, kao ministar unutarnjih poslova. Ubrzo dolaze na vidjelo sve moralne, političke i vojne pogreške i slabosti ustaškog režima. Lorković je imao više političke dalekovidnosti od ostalih ustaških dužnosnika da shvati kako NDH takvom politikom ide u propast i zato je tijekom 1943. u cilju političke stabilizacije NDH uspostavio dodire s predstavnicima HSS-a. Ne treba zaboraviti da je tim istim HSS-ovcima, kojima nije mogao oprostiti "izdajnički" sporazum Cvetković-Maček, neposredno nakon uspostave NDH bahato poručio: "Budite sretni da ste ostali živi, jer kako ste se ponašali, taj život i ne zavređujete." (str. 39). Lorković je postupno stvorio plan po kojem je vlast trebalo predati HSS-u, izvršiti (barem prividno) uklanjanje ustaškog pokreta iz političkog vodstva i osigurati prelazak NDH na stranu saveznika. U ostvarenju tog plana oslanjao se na ustaškog krilnika Antu Vokića, koji je početkom 1944. postao ministar oružanih snaga, a surađivao je i s pojedinim dužnosnicima HSS-a i onim pripadnicima ustaškog pokreta koji su se slagali s potrebom promjene državne politike.

Taj pokušaj je konačno propao krajem kolovoza 1944. Prevladao je Pavelićev nemilosrdan nagon za održa-

njem na vlasti pod svaku cijenu, a Lorković, Vokić i dio ostalih neugodnih svjedoka neuspjelog puča likvidirani su na samom kraju rata. Postavlja se pitanje koliki bi bio stvarni uspjeh puča, sve i da nije bio osujećen od Pavelića. Zanimljivo je da je Hitlerov ministar vanjskih poslova Ribbentrop smatrao takvu promjenu u Hrvatskoj beznačajnom u odnosu na opći razvoj događaja (str. 87). Urotnici su namjeravali razoružati njemačke jedinice koje su se tada nalazile na teritoriju NDH. Pitanje je da li bi im to zbilja i uspjelo, ako se uzme u obzir da su Nijemci i u tim zadnjim mjesecima rata imali snage za obračun s neposlušnim saveznicima. Krajem kolovoza 1944. izbila je pobuna slovačke vojske, ali Nijemci su je ubrzo ugušili. Ubijeno je 5000 pobunjenika, a 15000 ih je zarobljeno. Kada su Mađari u listopadu pokušali sklopiti primirje sa Sovjetima, Nijemci su na vlast postavili Szalasijeve "Štelaste križeve". Budimpešta je razorena u sovjetskoj opsadi koja je trajala do veljače, a zadnji njemački vojnik povukao se iz Mađarske tek 4. travnja 1945.

Dugoročno gledano, niti rumunjskom kralju nije pomogao prijelaz na stranu saveznika u kolovozu 1944. Nakon rata morao je napustiti zemlju u kojoj su na vlast došli komunisti, dotad marginalna politička skupina. Kakve bi onda bile šanse Lorkovića i Vokića u obračunu s politički i vojnički respektabilnim Titovim partizanima? Osim toga, pitanje je koliko je za zapadne saveznike (Britance), s koji-

ma su urotnici održavali određene veze, bila važna promjena stanja u NDH. U to vrijeme, kada je već otvoren drugi front u Normandiji, saveznici svakako nisu namjeravali izvesti iskrcavanje strateških razmjera na istočnu jadransku obalu, pa prema tome nisu ni trebali "prijateljsku" vladu u NDH.

Usudio bih se reći, da ova rasprava N. Kisić Kolanović daje dosad najopširniji i najcjelovitiji prikaz svih događaja vezanih uz puč Lorković-Vokić. U njoj možemo pratiti političke težnje i djelovanje svih strana koje su u tim događajima sudjelovale (Lorkovića i Vokića, HSS-a, Ante Pavelića, Nijemaca). Kao izvor za raspravu korišten je arhivski fond MUP-a Republike Hrvatske koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, drugi fondovi iste ustanove, objavljeni diplomatski dokumenti fašističke Italije i nacističke Njemačke, memoarski zapisi sudionika tih događaja nastali nakon rata u emigraciji i drugi izvori. Mislim da za daljnja istraživanja jedino ostaje potpuniji prikaz britanskog viđenja puča i da li je on za Britance imao određenu političku ili/i vojnu važnost.

U drugom dijelu knjige nalaze se bilješke i izvješća što ih je pisao sam Mladen Lorković u razdoblju od 1941. do 1944, dok je obavljao odgovorne dužnosti u vladi NDH. Sve do 1984. te dokumente je čuvala Lorkovićeva udovica Nada, a tada ih je predala tadašnjoj jugoslavenskoj Službi državne sigurnosti, koja je opširno istra-

živala sve bitne pojedinosti vezane uz puč Lorković-Vokić. Svi ti dokumenti su zanimljiv izvor informacija za daljnje proučavanje NDH. U njima možemo naći puno podataka o političkim i vojnim odnosima NDH s Italijom i Njemačkom, o problemima koji su za NDH predstavljali četnički i partizanski pokret, ali i o odnosima NDH s Bugarskom, Rumunjskom i Mađarskom. Autorica je sve te dokumente opremila znanstvenim aparatom koji nam pomaže u njihovom razumijevanju. Nažalost, neke od Lorkovićevih bilježaka su napisane šturo, u obliku natuknica i kratica, pa ćemo teško otkriti o čemu se u njima radi i na što se odnose. Od dokumenata u tom dijelu knjige posebno bih istaknuo Lorkovićevo pismo što ga je 3. rujna 1943. uputio Paveliću (str. 303) i u kojem ga poziva na izmjenu državne politike u svrhu stabilizacije cjelokupnog stanja u NDH.

Nakon Drugog svjetskog rata jugoslavenske vlasti su uspjele uhvatiti pojedine ustaške dužnosnike, od kojih su neki tijekom sudske istrage dali i vlastita svjedočanstva o puču Lorković-Vokić. U trećem dijelu knjige nalazimo četiri takva svjedočanstva onih koji su na različite načine bili svjedoci tih događaja (Vladimir Košak, David Sinčić, Ante Moškov, Mehmed Alajbegović). Peto svjedočanstvo pripada članu HSS-a Augustu Košutiću, koji je također sudjelovao u pripremama za puč. Konačno, tu je i jedno kratko, ali izuzetno zanimljivo anonimno svjedočanstvo o političkoj

situaciji u NDH od 1943. do njene propasti.

U četvrtom dijelu knjige ("Dodatak") nalazimo još dva dokumenta. Prvo je pismo što ga je Stijepo Perić, tada poslanik NDH u Rimu, poslao svom bliskom prijatelju Mladenu Lorkoviću u rujnu 1942. Iz tog pisma uočava se da je u tom razdoblju dio ustaških dužnosnika shvatio svu bezizglednost dotadašnje ustaške politike: "Nije naša slabost u pomanjkanju oružja, nego u našoj dosadanjoj politici, koja je izazvala opće nezadovoljstvo zemlje (...). Ova politika pljačke i pokolja naišla je na negodovanje sviju slojeva pučanstva." (str. 393). To pismo predstavlja i početak spoznaje kod samog Lorkovića o potrebi mijenjanja takve politike, što će dvije godine nakon toga dovesti i do neuspjelog pokušaja puča. Drugi dokument je Nacrt programskog spisa HSS-a iz 1943. u kojem se vide zamisli jednog dijela HSS-a o potrebi promjene političke situacije u Hrvatskoj. Dijelovi Nacrta vrlo su slični promjenama koje je nakon puča namjeravao provesti Lorković. Svi ovi dokumenti, koji se danas čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu (fond MUP-a Republike Hrvatske), dodatno upotpunjuju uvodnu studiju i donose nove podatke o puču Lorković-Vokić.

Najnovija knjiga N. Kisić Kolanović daje nam opširnu, cjelovitu i jasnu sliku puča Lorković-Vokić. Istovremeno je ova knjiga (posebno njen drugi dio) i koristan izvor podataka za daljnje proučavanje različitih aspe-

kata povijesti NDH. Svatko koga zanima to povijesno razdoblje trebao bi pročitati najnoviju knjigu N. Kisić Kolanović.

Nikica Barić

Dr. Jere Jareb, ZLATO I NOVAC NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE IZNESENI U INOZEMSTVO 1944. i 1945. Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb 1997, 367 str.

Knjiga dr. Jere Jareba *Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945.* predstavlja dosad najozbiljnije i najopsežnije znanstveno djelo koje rasvjetljuje iznošenje zlata i novca iz Nezavisne Države Hrvatske na kraju Drugog svjetskog rata. Uz to, ova knjiga daje značajan doprinos istraživanju hrvatskog novčarstva i gospodarstva u Drugom svjetskom ratu.

Jarebova knjiga nastala je uglavnom na osnovi rada na neobjavljenom arhivskom gradivu pohranjenom u Hrvatskom državnom arhivu (dalje HDA). Također, autor je iskoristio i dosad neobjavljeno gradivo koje je sam prikupio tijekom svog boravka i rada u izbjeglištvu i iseljeništvu u SAD-u. Kako je u proteklih pola stoljeća objavljeno vrlo malo dokumenata o navedenoj temi, to oni u knjizi zauzimaju neznatan prostor. Iako dr. Jareb iznosi i svoje istraži-

vačke rezultate te zaključke, ipak se u svom pretežitom dijelu njegova knjiga sastoji od kritički objavljenih dokumenata, koji zainteresiranom čitatelju pružaju mogućnost stjecanja vlastitih sudova, a istraživačima daju tvorivo za buduća istraživanja tog dijela hrvatske prošlosti. Prema tome, predstavlja ova knjiga zbirku dokumenata.

Značajnu ulogu u prebacivanju zlata i novca NDH u inozemstvo imala je Hrvatska državna banka (dalje HDB), središnja novčarska ustanova u NDH. Stoga je u "Uvodu" (str. 13-144) autor rekonstruirao njeno djelovanje i ustroj. Ovdje objavljeni dokumenti i autorovi zaključci predstavljaju nam HDB kao ozbiljnu novčarsku ustanovu koja je djelovala u teškim ratnim prilikama.

Uspostava banke i njen ustroj, te djelomično njeno djelovanje rekonstruirani su s pomoću dokumenata objavljenih još tijekom njenog djelovanja, uglavnom zakonskih odredbi tiskanih u *Narodnim novinama – Službenom listu Nezavisne Države Hrvatske, Zborniku zakona i naredaba NDH*, od 1941. do 1945. godine, a sporadično i u suvremenom hrvatskom tisku. Djelovanje banke, posebno potkraj rata, osvjetljeno je objavljivanjem većeg broja dosad neobjavljenih dokumenata pohranjenih u HDA, uglavnom iz sačuvanog arhivskog gradiva HDB.

U prvom poglavlju knjige pod naslovom "Hrvatsko državno zlato preneseno u Švicarsku u svibnju i kolovozu 1944." (str. 145-248) obrađen je prijenos određenih količina zlata iz